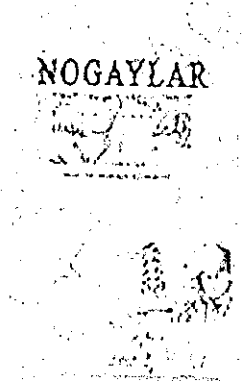

NOGAYLAR

Muhammed Bilal ÇELİK*

MEHMET ALPARGU
NOGAYLAR

Değişim Yayınları İstanbul: Şubat
2007.

Prof. Dr. Mehmet Alpargu tarafından kaleme alınan "Nogaylar" isimli eser Şubat 2007'de Değişim yayınları tarafından yayımlanmıştır. Nogayların ortaya çıkışından günümüze kadar tarihlerini ortaya koyan kitap Türkiye'de pek çalışılmamış olması ve bir boşluğu doldurması nedeniyle önemlidir.

Sakarya Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Tarih bölümü öğretim üyesi olan Prof. Dr. Mehmet Alpargu'nun ilgi alanı Türk Dünyası Tarihi olup bu alanda çeşitli çalışmaları mevcuttur.

Üç bölümden müteşekkil olan eser, Arşiv Belgeleri, Mühimme Defterleri, Anthony Jenkinson, Beauplan ve Xavier Hommaire De Hell gibi seyyahların notları ile yerli ve yabancı pek çok kaynağa dayanmaktadır. Birinci bölümde ilk olarak Nogayların ortaya

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Adapazarı.

çıkışı ele alınmış, Altın Orda Emiri Nogay ve Emir Edige ile bağlantıları ortaya konulmuştur. Nogayları etnik olarak analiz eden yazar yönetim kadrosunun Mantıtlardan meydana geldiği, ancak halkın büyük bir çoğunluğunun Kıpçaklar'dan oluştuğu sonucuna varmıştır. Nogayların bir topluluk halinde ortaya çıkışı ile ilgili bugüne kadar öne sürülmüş iki görüşü sıraladıktan sonra kendi görüşünü ortaya koymuştur. Bundan sonra XV. ve XVI. yüzyıllar arasında Nogaylarda iç gelişmeler, önemli siyasi ve askeri başarılar anlatılarak onların komşularıyla ilişkilerine yer verilmiştir. Bu bölümün sonunda ise Nogaylarda parçalanma süreci işlenmiştir.

İkinci bölüm, XVII. yüzyıldan günümüze Nogaylar bahsine ayrılmıştır. Bu bölümde ilk olarak XVII. ile XIX yüzyıllar arasında Nogay Ordası'nı ele alan araştırmacı dönemin önemli simaları etrafında gelişen olayları ayrıntılı şekilde ortaya koymuştur. Yazar bu dönemden itibaren orda üzerinde etkin olmaya başlayan komşu devletlerin nüfuzuna geniş yer vermiştir. Orda üzerinde Rusya etkin bir rol oynamak istemiş ve bunda zaman zaman da başarılı olmuştur. Yazara göre orda içindeki iç çatışmalar ve mücadelelerden Ruslar azami ölçüde istifade etmeye çalışmışlar ve bu durumu kendi menfaatlerine uygun şekilde kullanma girişiminde bulunmuşlardır. Bu dönemde ayrıca Osmanlı Devleti de bölge üzerinde önemli bir güç unsuru olmuş ve Kırım Hanlığı ile ilişkilerinde Nogaylar önemli roller üstlenmişlerdir. Bucak Nogayları ve dönemin olaylarının ortaya çıkardığı uluslar arası ilişkiler bu devrede Osmanlı Devleti, Lehistan, Kırım Hanlığı ve Rusya gibi devletleri ilgilendirmiştir. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin Kırım politikasında Nogaylar önemli bir güç unsuru olmuşlardır. XVII. yüzyılda Nogayları ilgilendiren en önemli olaylardan biri de kendilerine karşı düzenlenen Kalmuk saldırılarıdır. Araştırmacı bu konudan bahsederken ilk önce Kalmuklar hakkında tanıtıcı bilgiler ver-

miş, bundan sonra da Kalmuklar'ın Nogaylar üzerinde yaptığı tahribatı gözler önüne sermiştir. Özellikle 1630'lu yıllar Nogaylar için Kalmuk sorunu açısından önemlidir. Bu dönemde Kalmuk tayışı Ho-Örlök bölgeye yerleşme girişimlerinde bulunmuş, bu hareketi Nogaylar tarafından direnişle karşılanınca onlara karşı askeri sefer düzenlemiş, bu da Nogayları göç etme mecburiyetinde bırakmıştır. Bu bölümde XVIII. yüzyılda Nogayların durumuna da değinen yazar, bu dönemde Nogayların parçalı yapısının daha da arttığı sonucuna ulaşmıştır. Bu parçalı yapı Rusya'nın çıkarına olmuş ve onlardan isteklerde bulunmuştur. Özellikle kendi düşmanlarına karşı sürekli kendisine yardım etmelerini isteyen Rusya, karşı çıktıkları takdirde onlarla sonuna kadar savaşacaklarını bildirmiş, bu durum da bir grup Nogay halkının Osmanlı topraklarına göç etmesiyle neticelenmiştir. Bu yüzden Osmanlı Devleti bu Nogayları Kafkasya'da kendi kontrolü altındaki topraklarda iskân etmiştir. XIX. yüzyıl büyük Nogay göçlerine sahne olmuş ve gelenler Anadolu'daki çeşitli şehirlere yerleştirilmişlerdir. İkinci bölümün sonunda ise XX. yüzyılda Nogaylar üzerinde durulmuş ve Rus ihtilalinden sonra Nogayların yerleştikleri sahalar ve karşılaştıkları sorunlar ortaya konulmuştur.

Mehmet Alpargu eserinin üçüncü ve son bölümünü Nogaylarda teşkilat ve yaşayış bahsine ayırmıştır. İlk önce yönetim yapısına değinen yazar, Nogayların orda yapısına sahip olduğunu ve başlarında ordanın üst yönetimi ile birlikte merkez konumundaki Saraycık şehrinde oturan bir bey bulunduğunu ifade etmiştir. Nogaylarda hükümdar mevkiindeki kişi için han unvanı kullanılmamış, bunun yerine bozkır geleneğinin de etkisiyle daha çok bey unvanı kullanılmıştır. Edige soyundan gelenler ise mirza olarak adlandırılmışlardır. Tahta en yaşlı üyenin geçme prensibi kabul edilmiş, ancak yönetimin kardeşten kardeşe geçen şekli de görülmüştür. Orda sürekli göç halinde olduğundan beyler, mirzalar, tarhanlar ve diğer yetkililer göç hareketinin başından sonuna kadar organizasyonla ilgilenirlerdi. Nogay ulusu ile

ilgili bütün kararlar bey ve mirzalarca alınırdı. Ayrıca "nureddinlik", "keykubatluk" ve "taybugalık" en önemli mevkiilerdendi. Yazar ordu teşkilatı bahsinde ise Nogayların bozkır askeri anlayışını benimseydiğini ifade etmiş ve askeri organizasyon hakkında bilgi vermiştir. Buna göre, 14 yaşını aşmış her erkek asker sayılıyor ve bu durum altmış yaşına kadar devam ediyordu. Askerlerin kıyafet ve yiyeceklerinden de bahseden yazar bu konuda ayrıntılı bilgiler sunmaktadır.

Nogayların sosyal, iktisadi ve kültürel hayatından söz eden Mehmet Alpargu zengin içerikli bilgiler vermektedir. Sosyal hayat bölümü içinde Nogayların aile yapısına değinen yazar büyük aile (üyen aile) yapısının onlarda egemen olduğunu belirtmektedir. Evleri, elbiseleri, akrabalık ilişkileri, evlenme ve aile hayatı hakkında Türkçe başka kaynaklarda pek bulunmayan ayrıntılı bilgileri eserde görmek mümkündür. Nogayların iktisadi hayatından da uzun uzun bahseden yazar Nogaylar için atın ne kadar önemli olduğu hakkında ayrıntılı izahatta bulunmuştur. Nogaylarda tarımın yeri mevzuna değinen Mehmet Alpargu, ticari hayat konusundan da söz etmiştir. Nogaylarda beslenme ve giyim-kuşam kültürü, dil ve edebiyat, ilim hayatı ve din mevzularına da değinen yazar oldukça geniş bir yelpazede konuya açıklık getirmiştir.

Sonuç bölümünde ise eserini özetleyip genel bir değerlendirmeye gitmiştir.

Araştırmacının bu eseri Türkiye'de etkisi oldukça hissedilen bir alandaki boşluğu doldurması açısından dikkate şayandır. Özellikle son dönemde Nogayların kökenine dair ileri sürülen aslı esası olmayan açıklamalara ve tezlere karşı ciddi mahiyette verdiği izahlar Nogay tarihi ve kültürünün Türk tarihi içerisinde hak ettiği yere oturması açısından oldukça önemlidir. Ayrıca bugün farklı coğrafyalarda yaşayan Nogayları ortak bir tarih ve kültür çerçevesinde birleştirmeye katkı sağlayacak bir eserdir.